

KOVÁCS SÁNDOR

120 ÉVE VESZTETTE ÉLETÉT EGÁN EDE

Ungvárról a délkelet felé vezető M06-os országút osztott pályái mellett, Börvinges (*Barvinok*) falu után a lankás táj varázsa mellett a déli oldalon egy hófehér emlékmű vonja magára a figyelmünket. Ez az Egán Ede-emlékmű. Egy 120 éve történt szomorú eseménynek állít emléket. Egán Edével és halálának körülményeivel többen is foglalkoztak. Talán legerjedelmesebben Botlik József (*Egestas Subcarpathica. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000*), Dupka György pedig folyóiratunk hasábjain éppen 10 évvel ezelőtt publikált egy részletes tanulmányt (*Együtt, 2011/4.*). A hányatott sorsú emlékművek kutatása kapcsán felfigyeltem néhány olyan sajtópublikációra, amely halálának körülményeit is tárgyalja. Nem szeretnék ismétlésekbe bocsátkozni, de az emlékművel kapcsolatosan megpróbálom összefoglalni mindazt, ami állításának, eltüntetésének, majd újraállításának megértéséhez elengedhetlen.

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC UTÁN

A fejedelem hű ruszin népét megfélemlítésként földjeik elkobzásával, súlyos adóterhekkel büntették. A bécsi udvar 1726-ban a Vezérlő Fejedelem munkács-szentmiklósi uradalmát „a császári udvar iránti hűségéért és császári csapatoknak tett nagy áldozataiért” (értsd: a Rákóczi-szabadságharc leverésének pénzeléséért) Lothar Franz von Schönbornnak (Lothár Ferenc), Bamberg hercegérsekének, egyben Mainz érsekének és választófejedelemének adományozta. Ekkor a birtok területe 45 négyszögmérőföld (116,55 km²) volt, és magába foglalt 4 várost, 152 falut, 15 külterületi lakott helyet,

összesen 14 ezer lakost. Kisebb megszakítással a család hitbizományként (*több nemzedékre szóló elidegeníthetetlen családi uradalom*) egészen Trianonig birtokolta Bereg vármegye jelentős részét.

Az új helyzetet a ruszinok nem akarták elfogadni. A Verecke környéki rutének még a papnak sem engedelmeskedtek, nem voltak hajlandók imádkozni a császáráért, csakis Rákóczi fejedelemért. Az egyik ilyen ügyben 1738-ban a császári udvar felháborodottan indított nyomozást.

A vidéken hiányzott a normális életvitelhez szükséges tömeges munkalehetőség. A nyomor elviselhetetlenné vált, de az udvar és az uradalom még ezt is igyekezett fokozni. Például a 19. század végén a Szolyvai járásban élő lakosság tulajdonát képező, és a megélhetésüket biztosító mezőgazdasági területek egyharmadát szándékoztak elvenni tőlük, és haszonbérbe adni. A Schönborn-uradalom árnyékában a mezőgazdaság gyakorlatilag nem fejlődött, ráadásul a gazdasági és pénzügyi élet minden szála a Galíciából ellenőrizetlenül beáramlott zsidóság kezében összpontosult. Mindez ahhoz vezetett, hogy a 19. században a verhovinai ruszinok hihetetlen nyomorban éltek, mindennapos volt az éhezés, már a fennmaradásuk is veszélybe került. A lakosság jelentős része a tömeges méreteket öltött kivándorlásban keresett kiutat.

A RUSZINMENTŐ AKCIÓ

A millenniumi ünnepek idején reflektorfénybe került a vidék népének ínsége. Firczák Gyula, a munkácsi görögkatolikus egyházmegye püspöke és a négy érintett felvidéki megye országgyűlési képviselői a magyar kormánynál sürgős intézkedéseket kezdeményeztek. A ruszinság megmentése érdekében a kormány az 1890-es évek második felében egy átfogó gazdasági programot indított – ez volt a „hegyvidéki (rutén) akció”. A gazdasági akciót Egán Ede (1851–1901), neves mezőgazdasági szakember dolgozta ki, és 1897-től megvalósításának miniszteri biztosa lett. Az élet minden területét szervesen egybehangoló program legfontosabb láncszeme az volt, hogy az állam közvetlenül juttatta el a támogatást az egyszerű ruszinokhoz. Az állam igyekezett mindent megtenni a zsidó uzsora visszaszorítása érdekében. Az életre hívott állami fogyasztási és hitelszövetkezeteken keresztül a rászorulóknak közvetlenül juthattak áruhoz és kölcsönkhöz, kiiktatva a közvetítőként mindenhová beépült zsidóságot. Az állam az uradalomtól földeket, legelőket vett bérbe, és azt a föld művelőjének közvetlenül adta át. Vetőmagot osztottak ki, nyáron aratómunkásokat közvetítettek az Alföldre. A korszerű

alpesi mezőgazdaság meghonosítására mintagazdaságokat hoztak létre, ahol oktatták a gazdálkodás fortélyait. A leghaladóbb szellemű tejgazdálkodás elterjedése érdekében Tirolból, Svájcból és Bajorországból hozott jól tejelő tenyészállatokkal váltották fel a ruszinok gyenge minőségű szarvasmarha-állományát. A foglalkoztatás, a kereseti lehetőségek megteremtése érdekében az állam elősegítette a háziipar fellendülését, melléküzemágakat létesítettek.

Az akció központja kezdetben Szolyva volt, majd az irányítást áthelyezték Munkácsra. Az első fogyasztási és hitelszövetkezeteket, valamint mintagazdaságokat az Alsóvereckeai járásban hozták létre. Az egész mozgalom a görögkatolikus egyház teljes mértékű támogatásával, sok esetben irányításával zajlott. A szép eredményeket felmutató akció gyökeresen megváltoztatta a Verhovina népének életét.

A KAZÁR

A hegyvidéki akció meghatározó alakja, Egán Ede tevékenysége egyre népszerűbb lett, őt pedig a ruszinság megmentőjének tartották. Bartha Miklós, jogász, publicista, politikus, országgyűlési képviselő Kolozsvárott alapított *Ellenzék* című lapjában részletesen beszámolt Egán tevékenységének részleteiről. Később, Egán halála után ezekből a cikkekből született meg az első magyar szociográfiai mű, a *Kazár földön*. Bartha Miklós megkülönböztetésül a tisztességes, a hazát becsülettel szolgáló zsidóktól a Galíciából beáramlott, a helyi lakosságra rátelepedett zsidókat, akik az itt élőket többszáz százalékos uzsorakamattal, legelő-, felesmarha- és egyéb közvetítési díjakkal, valamint pálinkáztatással teljesen kizsigerelte – kazároknak nevezte.

Engedtessek meg egy kis kitérővel segíteni a kazár fogalmának megértését. Fiatal tanár koromban tanítványom volt a nyúlánk, mindenre nyitott Soós Kálmán, aki később dr. Soós Kálmánként a beregszászi főiskola első rektora lett. Sajnos az 1962-ben született történész nagyon fiatalon, éppen tíz esztendeje adta vissza lelkét teremtményének. A tanár-tanítvány viszony az érettségi után hamarosan barátsággá nemesült. Engem érdekelt a történelem, vidékünk múltja, ő pedig adott a véleményemre. Az áldott emlékű tanítvánnyal nagyon sokat, gyakran késő éjszakákba nyúlóan beszélgettünk, megosztotta velem kutatásainak a részleteit, az akkoriban újabb lendületet vett magyar érdekvédelmi törekvések egyik élharcosaként pedig az aktuális problémák helyzetét. Egán Edéről is sokat beszélgettünk. Tőle hallottam a kazárokról egy tanmesét (ő nevezte így):

Egy alkalommal egy szegény verhovinai rutén favágó segítségért folyamodott a kazárhoz.

– Te kazár, segíts rajtam, adj kölcsön egy koronát!

– Elvben adhatok neked egy koronát – mondta a kazár –, de akkor azt nekem nélkülözni kell, s ezt te sem várhatod el tőlem csak úgy.

– Mire gondolsz?

– Hát arra, hogy a nélkülözésem fejében ne egy koronát adj vissza, hanem kettőt.

A rutén nagyon szorult helyzetben volt, ezért beleegyezett.

– Na, akkor adsz egy koronát?

– Elvben adhatok, de mi a biztosíték arra, hogy visszaadod a pénzemet?

– Mire gondolsz?

– Biztosítékként add nekem a fejszédet!

A ruténnek nem volt más választása, odaadta a legfontosabb munkaeszközét a kazárnak.

– Tessék, rutén, itt van az egy korona – így a kazár.

– A rutén már indulófélben volt, amikor a kazár megszólalt:

– Te rutén, mondok én neked valamit. Tartozol nekem két koronával, és most van egy koronád. Add meg az egyik koronát, és már csak egyet fogsz tartozni!

Szegény rutén szolgálalkúen odaadta az éppen akkor kapott koronát. A kazár elstetett. A magába roskadó rutén pedig így morfondírozott:

– Hm. Pénzem nem volt és most sincs, fejszém volt és most már az sincs, ráadásul a kazárnak adósa vagyok egy koronával. Mégis minden szabályos.

EGÁN HALÁLA

Nyilvánvaló, hogy Egán Ede ténykedése nem volt mindenki számára üdvözítő. S. Benedek András művelődéstörténész a kialakult helyzetről *Gens fidelissima* című könyvében így írt: „A hegyvidéki akció az addig a ruszin népen élősködő kereskedők, korcsmárosok, uzsorások létérdekeit sértették, akik kezdettől fogva agresszíven fogadták az intézkedéseket. Fenygették a hegyvidéki akcióban alkalmazott munkásokat, több alkalommal is felgyújtották a falujában hitelszövetkezetet vezető felsőbbbiztrai pap házát, feleségét megkéselték, végül 1901. szeptember 20-án az Ungvárra utazó Egán Edét Láz község közelében meggyilkolták.”

Valójában Egán Ungvárról utazott Munkácsra, de közben még egy ebéd-meghívásnak is szeretett volna eleget tenni Nagylázon, a Plotényi-kastély-

ban. Hegyfark és Nagyláz települések között lövéstől származó sebesülést szenvedett, amelybe néhány órával később az ungvári kórházban belehalt.

A tragikus kimenetelű esetről a Földművelésügyi Minisztérium kérésére az Egánnal utazó Rochlitz főerdész táviratban számolt be. A távirat szövegét több lap is publikálta. Az *Alkotmány* szeptember 22-i számát idézzük:

„Rochlitz, kirendeltségi főnök a földművelésügyi minisztériumhoz a következő táviratot intézte:

Ungvár, szept. 20.

Földművelésügyi minisztériumnak. Budapest.

Távirati rendeletre jelentem, hogy 20-án reggel 8 órakor Egán urral utaztam kocsin Ungvárról Munkács felé. Hegyfark közelében Egán a saját védelmére magával hordani szokott Mauser-féle karabélylyal célba löni akarván, velem együtt kocsiból kiszállott, azután 25 fok lejtős hegyoldalon töltött fegyverrel felfelé haladt, én pedig tőle balról rézsut 8 lépésnyire hegyoldalon kapaszkodván, hallom a lövést jobb felől, mire Egán hegyoldalról súlyosan sebesülve lezuhant. Biróság helyszínen véletlen balesetet minden kétséget kizárólag megállapította. Sebesültet kocsin Ungvárra visszahoztuk, hol közkórházban fél egy órakor kiszenvedett a nélkül, hogy pillanatra is magához tért volna. Löveg jobboldali halántékon furodott be s baloldali fejbubon hatolt ki.

Rochlitz.”

A sajtó és a közvélemény egy jelentős része azonban öngyilkossággként találta az ügyet. Pedig a vizsgálat, a helyszíni szemlélt is beleértve, az öngyilkosságot teljesen kizárta. A *Budapesti Hírlap* szeptember 22-i számában részletesen beszámolt a vizsgálatról:

„Félnyolckor indult el Rochlitz főerdésszel a Sztatina fele vivő uton és utközben az akció terveiről beszélgetett. Ungvártól nyolc kilométernyire a Hegyfark nevű dombra kapaszkodik az ut.

– Lőjünk szarkát! szölt Egan és társával együtt leszállt a lépésben haladó kocsiról.

Az ut itt meredek, az esőtől sikos part között huzodik el. Egan a jobb par-ton egyenest kapaszkodott föl. Mauzer-féle tizlövésű, magától töltő, ismétlő pisztolyát, a mely csatolható agygyal karabélylyá változtatható át, a jobb kezében tartotta. Rochlitz rézsut haladt járhatóbb lejtőn. Nyolc lépésnyire

volt Egantól, a mikor dördülést hallott és látta, hogy Egan a part tövében huzódó árokba zuhan. A kocsissal, Kzoma (helyesen: Kozma – KS) Jánossal, oda rohant Eganhoz, a kinek ekkorra már nem volt szava. A golyó a jobb halántékon hatolt be és a koponya hátsó bal falán jött ki. A fejből két oldalt kisugárzó vér a partra fröcscsent és a zuhanás nyomát vérfoltok és agyvelő-cafatok jelezték. Az árokban, a hol Egan feküdt, vértócsa képződött és ott kétcéntiméteres koponyaszilánkot is találtak. Rochlitz segítségért akart kiáltani, a mikor föltűnt Clotenyi (helyesen: Plotényi – KS) Nándor kocsija. Erre a kocsira tették föl Egan és bevitték az ungvári közkórházba. Itt egy emeleti külön szobába vitték, a hol Roth Armin alorvos éterrel próbálta élesztgetni. Hamar megjött Brujmann főorvos és Kemény dr. is, de Egan egy pillanatra sem nyerte vissza eszméletet. Gyorsan előhívták Sirola Károly segédlelkész, a ki a haldoklónak bünbocsánatot adott és három apáca, Bonifacia, Tedeo és Baptista ott imádkozott a haldokló mellett. Félelykor Egan Ede meghalt.

Orosz Ádám albiró Polyányi alügyésszel (helyesen: Polányi – KS) a véres eset helyére ment. Itt konstataáltak, hogy a szerencsétlenség véletlenül történt. Egan megcsuszott és ekkor sült el a pisztoly. Erre vall, hogy a töltés, a melynek a fegyver magától működő szerkezete következtében a kilőtt patron helyében kellett volna lennie, feleutjában megakadt, a mi a fegyverszakértők szerint csak a fegyver szabálytalan elsülése esetén lehetséges. Török gróf főispán kizártnak tartja, hogy Egan öngyilkossá lett volna, mert tele volt tervekkel és ha olyan sötét gondolatot forgatott volna az elméjében, akkor bizonyára nem vitt volna magával utitársat.

A kórház halottas kamrájában ma fölboncolták a halottat. A boncolást Brujmann és Hackel orvosok végezték Orosz járásbiró, Polyányi (helyesen: Polányi – KS) alügyész, Boldizsár csendőr-főhadnagy, Steiner kórházgondnok és Mocsáry fegyverszakértő jelenlétében. A boncolás eredménye szintén azt bizonyítja, hogy baleset történt. E mellett szól a golyónak erősen fölfelé hatoló iránya és az a mély nyom, a melyet a fegyver agya Egan megcsuszásakor a sáros talajban ütött. A golyó a koponyát teljesen szétzúzta és az agyvelőt egészen összeroncsolta. A széle annak a korona nagyságu lyuknak, a hol a golyó behatolt, erősen pörkölt és roncsolt. A koponya ott, a hol a golyó kijöttében átlukasztotta, erősen kidudorodott.”

A Vasárnapi Ujság gyűjteményemben lévő 1901/43. számában Mocsáry Béla helyszíni fényképfelvételével igyekezett alátámasztani a balesetet: „... megtekintve a képet, azonnal szembetűnik ama hely meredeksége, a melyen Egan haladt, míg társa útja sokkal kényelmesebb volt. [...]

Egán Ede. Strelisky felvétele

A kocsi lépésben tovább haladt, Egan pedig a távirópóznától jobbra, egyenesen az igen meredek agyagos lejtőn igyekezett a 14–15 lépés magas dombra feljutni, míg Rochlitz a póznától balra keresett alkalmasabb utat a tető elérésére s miután 6–7 lépést tett, már hallotta a pisztoly tompa dördülését s látta Egant lefelé gördülni.

Kétségtelen, hogy a szerencsétlenül járt Egan, a mint a meredeket csúszósnak találta, kezében tartott fegyvere agyával akart támaszkodni, midőn a síkos talajon megcsúszván, a fegyver elsült. Hogy így kellett történni, mutatták a sárban fennmaradt nyomok s az a körülmény, hogy az elsült töltény hüvelye is benmaradt a fegyverben, minthogy Egan épen ott fogta; tehát ezért nem vethette ki a gépezet a hüvelyt, amit pedig, mint a bírósági próbák is bizonyították, midig pontosan ki szokott vetni. És ez egyszersmind bizonyosága annak is, hogy nem öngyilkosság, hanem véletlen baleset.”

Az Ung megyei közgyűlés négy nappal a történetek után balesetként aposztrofálta Egán halálát. A sokak által nem kellően alaposnak vélt nyomozás még hetekig tartott, de végül a vizsgálóbizottság hivatalosan balesetet állapított meg. A sajtó és közvélemény még nagyon sokat foglalkozott az

üggyel. Egy részük az öngyilkosságot állította be tényként, a másik balesetről szólt. A közvélemény jelentős része Egán Ede halálában idegenkezűséget vélt felfedezni, azaz úgy vélték, hogy előre eltervezett gyilkosságról van szó. A *Buda és vidéke* 1901/28. számában egy helyi lapot idéz: „Az Ungvárott megjelenő 'Kelet' című lap minapi száma közli Egán halálához a következőket:

«A rejtélyes levelezőlap. A hegyvidéki kirendeltség egyik tagja mult szombaton este Ungváron, a 'Korona' éttermében egy levelezőlapot mutatott föl az egyik asztalnál ülő társaság előtt, mely levelezőlapot múlt hó 20-án kapta a munkácsi postáról. Annak tartalma körülbelül ez volt: 'Egán még köztünk van, még él, bár csak már elveszne! No de majd ma, vagy holnap. Aláírás nem volt rajta.'»

A zsidók nemcsak a ruthénnép között, de másutt is szoktak névtelen fenyegető leveleket írni. Mi is kapunk és kaptunk. Egy esetben bizonyos Hollósy Mihály egy kötél darabbal mellékelte évekkal ezelőtt leveleit, hozzánk az antiszemita párt vezetőihez írott leveleit.”

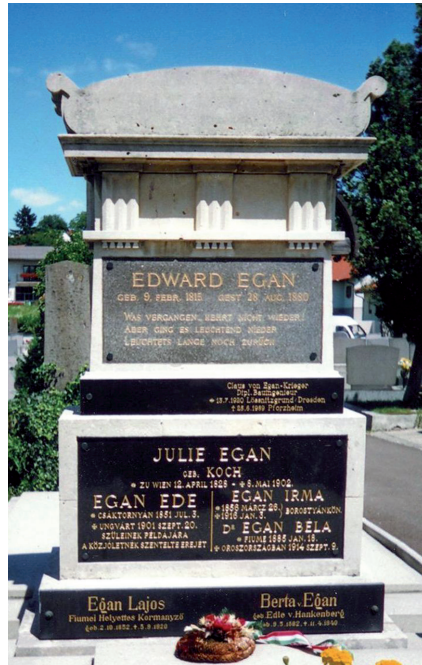
Bihar Jenő (1882–1951) újságíró magánnyomozást folytatott Egán halálával kapcsolatban. Ennek eredményeként előbb egy röpiratban hirdette, hogy Egán Edét meggyilkolták, majd egy kiadványban sorakoztatta fel a gyilkosság bizonyítékait. Erre hivatkozva Dupka György fent említett írásában összegzésként pedig így fogalmazott: „Azóta már nyílt titok, hogy a bérgyilkosság megrendelői, a felbujtók kazár uzsorások voltak. A sors tragédiája, hogy az ügyet balesetnek minősítve eltussolták.”

Dr. Botlik József PhD neves történész, kutató fent említett könyvében adta közre dr. Szakáts Istvánné a rokonok elmondására alapozott, 1972-ben Pitsburgban (USA) megjelent írásának (*Ungmegyei üstökösök, In.: Magyarság, 1972. december*) egy részét: „A hintóban mellette foglalt helyet Rochlitz erdőtanácsos, a bakon meg a kocsis. A lovak lassan húztak fel a Nagyláz felé vezető kaptatón. Amikor már majd a dombtetőre értek – ahonnan messzi vidékre látni, jön-e jármű vagy ember –, a kazárok csapata előszaladt a fák mögül, és túlerőben lévén kirángatta Egánt a kocsiból. Mindez villámgyorsan történt. Egánt saját revolverével lőtték agyon, az árkon túli mogyorófa bokor mögött. A másik két utast azzal rémítették halálra, amennyiben mást vallanak, mint hogy Egán öngyilkosságot követett el, családtagjainak még az írmagját is kiirtják. S nagy fenyegetés volt ez akkor, így emlegették később is mindég Ungban... A kocsis röviddel ezután visszabujdosott verhovinai kis falujába, Rochlitz erdőtanácsos később, a halálos ágyához kért két tanúnak mondotta el a gyilkosság hiteles történetét.”

Egán Ede temetése (Új Idők 1901-2, Rieger György felvétele)

Egán Ede holttestét az ungvári közpórház 1900-ban épült kápolnájában (ma a megyei kórház területén átépítve előadóterem) ravatalozták fel. A szeptember 22-i búcsúztató gyászszertartás neves közéleti személyiségek és nagyszámú gyászoló részvételével délután 3 órakor kezdődött. Az egyházi búcsúztatást Benkő József római katolikus esperes Sirola Károly káplán közreműködésével végezte. Majd az ungvári daloskör énekelt. Ezután a papnevelő intézet növendékei a koporsót a négylovas gyászkocsira emelték, és azt a tömeg kíséretében a vasútállomásra szállították. Az érckoporsót itt kettős fakoporsóba helyezték. A vonat fél hétkor indult el a vas megyei Borostyánkőre (ma Bernstein, Örvidek, Ausztria), ahol szeptember 24-én a családi sírhelyen helyezték örök nyugalomra.

Egán sírja (Sramó Csaba felvétele)

AZ ELSŐ EMLÉKMŰ

Már 1901-ben gyűjtést szerveztek egy Egán-emlékmű felállítására. Ebben a társadalmi szerveződés mellett aktívan bekapcsolódott a görögkatolikus egyház. A *GÖRÖG KATHOLIKUS SZEMLE* 1902. szeptember 14-én, tehát hat nappal az emlékmű felavatása előtt ezeket írta: „Az emlék kereszt felállítása és a tervezett fenntartási alapítványok költségei körülbelül 1200 koronát tesznek s mivel eddigi gyűjtésünk a lapunkban kimutatott 502 kor: 59 fillérrel és a Mocsáry Béla által gyűjtött 340 kor: 86 fillérrel együtt 843 kor: 45 fillért tesz, a még hiányzó összeget a gyűjtés folytatása által kívánjuk behozni. Éppen azért felkérjük olvasóinkat, hogy a kik még nem adakoztak e kegyeletes célra, azok járuljanak most a nemes vállalkozás kiviteléhez.”

Az *Ung* 1902. július 17-i számából az emlékmű elhelyezését ismerhetjük meg: „A kereszt fenn a dombon lesz elhelyezve, vasrácsal körülvéve.

Azon a helyen pedig, hol Egán megcsúszott, emlékkő lesz elhelyezve, rajta fehér márványtábla aranyozott kereszttel. Ez emlékoszlop előtt pedig három lépcső fog elhelyezést nyerni.”

Arról, hogy a színhelyen, ahol Egán állítólag megcsúszott, emeltek volna kis keresztet emlékkövet, a sajtó hallgatott, sőt, megvalósítására később sem találtam utalást. A dombon emelt, hazai fehér márványból készült, 3,5 m magas emlékkereszt Edelstein Jenő ungvári kőfaragó munkája volt. A vaskerítéssel körülvett emlékműhöz három lépcső vezetett. Az emléktáblára felvésett szöveg aranyozott betűkkel – a hivatalos álláspont szerint – bal-
esetnek nevezte Egán halálát:

A MEGVÁLTÁS E SZENT JELÉT
BOROSTYÁNKŐI

EGAN EDE

MINISZT. MEGBÍZOTT

A HEGYVIDÉKI NÉP LEGŐSZINTÉBB
BARÁTJÁNAK ÉS JÓTEVŐJÉNEK EMLÉKÉRE
AZ 1901. SZEPT. 20-ÁN VELE ITT TÖRTÉNT
HALÁLOS KIMENETELŰ BALESET HELYÉN
KÖZADAKOZÁSBÓL EMELTÉK
IGAZ TISZTELŐI.

—
IMÁDKOZZUNK ÉRETTE!

Az 1902. szeptember 20-i szentelési ünnepségről több lap is részletesen beszámolt. A *GÖRÖG KATHOLIKUS SZEMLE* másnap így írt: „Az ünnepélyesség megkezdése előtt a dalárda Dudinszky István karnagy vezetése alatt elénekelte a Hymnuszt, majd kezdetét vette a felszentelés, előbb görög katolikus részről, majd közben Benkő Jozsef apátplébános mondta el a felszenteléssel járó imát, Roskovics Emmánuel pedig megtömjénezte és a szentelt vízzel meghintette a keresztet, mely után a nép meghatottan énekelte el a „Кресту твоему поклоняемся” kezdetű éneket.”

Az Ung pedig így számolt be: „Az egész ünnepélyt méltóság jellemezte, bánat ült az arcokon az ünnepély alatt s nem egy szemből köny gördült, midőn az emlék talpazatára a kegyelet és megemlékezés jeléül a virágokból font koszorúkat elhelyezték.

Az ünnepet az ungvári dalárda alkalmi éneke nyitotta meg. Ezután Jakovics János nagyprépost és Benkő József apát-főesperes teljes ornátusban több lelkész segédlete mellett teljesítették az emlék megszentelését. Az ima és áldás elhangzása után Gebé Péter pápai káplán, theologiai tanár a jelenvoltakhoz beszédet intézett, melyben rámutatott Egan Ede működésére s az elért eredményeket méltatta. Torma János tanító a jelenvolt köznéphez nyelvükön ruthénul beszélt az ünnepély jelentőségéről. Mocsáry Béla ungvári m. kir. adópénztári ellenőr, a ki az emlék létesítésén buzgólkodók elnöke volt: ismertette az emlékkő létesítésének részleteit, köszönetet intézett azokhoz, a kik annak létesítéséhez hozzájárultak. Ezzel az emlékkő vaskerítésének kulcsát az emlékoszlop megőrzésének jeléül átadta Gerény község birájának.”

Tehát az emlékmű felügyeletét arra a községre bízták, amelynek akkor a határában volt. Később a lapokban felröppent hírek arról tudósítottak, hogy az emlékművet megrongálták. Igaz, ezeket általában megcáfolták, de a hirdások nem lehettek alaptalanok, mivel 1909-ben már arról olvashattak egyes lapokban, hogy az emlékművet díszes drótkerítéssel vették körül.

40 évvel Egán halála után, 1941-ben, a kis magyar világ idején nagyszabású megemlékezést tartottak a keresztnél. A *Kárpáti Híradó* 1941. október 3-i számában erről így tudósított:

„A kárpátaljai szövetkezeti élet vezetői, valamint Ungvár és környéke, Perecseny, Szerednye, Nagyláz, Horlyó, Ignéc és több ruszin falu szövetkezeti életének valóságos kis tábora zarándokolt el csütörtökön délután Hegyfark irányában az ungvár-szerednyei országút mentén fölállított Egán-émlékkereszthez. Az emlékkereszt az Ungdaróc utáni első dombemelkedő oldalában, közvetlenül az országút mellett áll és magyarnyelvű fölírásával hirdeti,

hogy 1901. szeptember 20-án azon a helyen vesztette el a "hegyvidéki nép legőszintébb barátját és jótevőjét". Az iránta megnyilvánult szeretet közadakozásból "a halálos kimenetelű baleset helyén" – amint az emléktábla mondja – a hosszú lépcsősor tetején keresztet állíttatott Egán Ede emlékére.

A rejtélyes halál 40-ik évfordulójára jöttek össze csüörtökön Egán Ede még élő munkatársai, valamint szellemének követői. A megható emlékünnepekség résztvevői között ott volt dr. Egán Imre ny. főispán, Ilniczky Sándor főtanácsadó, Plotényi Vilmos, a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamra elnöke, Ortutay Jenő országgyűlési képviselő, Megay László polgármester, aki egyben a távollévő főispánt is képviselte, Ghoma Viktor kanonok, Kalmár Marián, az OKH kárpátaljai szövetkezeti választmányának elnöke és még sokan mások."

A MAI EMLÉKMŰ

Az 1902-ben emelt emlékművet az 1960-as években a szovjethatalom leromboltatta. Maradványai 1990-ben, az autót út építése során tűntek el, helyszínét elfedi az országút. A rendszerváltás után az elpusztított emlékmű helyén egy kereszt felállításának ügyében Fülöp Lajos, az ungvári Duhnovics Társaság elnöke megkereste a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének vezetőségét. Dr. Dupka György személyes közléséből szereztem tudomást arról, hogy a két szervezet nevében Fülöp Lajos és Dupka György közösen fordultak a szomszédos község és a megye vezetőihez, akik úgy döntöttek, hogy nem keresztet, hanem Egán Ede emlékére egy új emlékművet állíttanak. A megvalósításban fontos szerepet játszottak Olekszandr Ledida megyei vezető, valamint Ivan Szverenyák és ifjabb Pavlo Csucska helyi aktivisták. 2002 márciusában Egán Ede emlékére, nem messze halálának helyszínétől, új emlékművet állítottak. Ifjabb Vaszil Olin 4 méteres alkotása két fehér színű, ívelt csúcú részből áll, melyet domborműves emléktábla kapcsol össze. Utóbbin Egán egészalakos domborműsziluettje alatt neve ukrán nyelven olvasható: E. ЕГАН. A két rész tábla fölötti tagolása keresztet formáz. A kivitelezést Vladiszlav Hanzel építész segítette munkájával. Az emlékműre csak ukrán nyelvű emléktábla került.

A mai táblán néhány pontatlanság fedezhető fel. Az első kettőtőre Botlik József figyelt fel: Egán Ede 1851. július 3-án született, nem pedig 1857. július 13-án, halálának pontos dátuma szeptember 20., nem szeptember 22. (Lásd a síremlékről készült fotót.) A harmadik pontatlanságra magam figyeltem fel: az emlékművet nem Daróc község lakosai állították, hanem, amint azt fentebb idéztük, társadalmi szervezetek és a görögkatolikus egyház által

Az emlékmű táblája (Fuchs Andrea felvétele)

meghirdetett, a vidéket átfogó össznépi gyűjtésből – közadakozásból – jött létre. A *GÖRÖG KATHOLIKUS SZEMLE* rendszeresen közreadta az emlékműre adakozók névsorát, amiből egyértelműen kiderül, hogy ez nem a daróciak emlékműve, hanem az egész vidék népéé. Ha a daróciak állították volna, akkor az avatáskor az emlékműbizottság elnöke, Mocsáry Béla a vaskerítés kulcsát miért Gerény községnek adta át?

Az új emlékmű fölött védnökséget vállalt a 2005-ben alapított Egán Ede Alapítvány. Később az emlékműre felkerültek a mecénások nevei, két oldalán pedig egy ukrán nemzeti színűre és egy magyar trikolorra festett, virágmintás emlékkövet is elhelyeztek.

2018 júliusában, tiltakozásul a magyar kormány Ukrajna euro-atlanti közeledését blokkoló politikája ellen, a piros-fehér-zöldre festett emlékkövet átfestették piros-feketére. Ez az ukrán nacionalisták egyik szimbóluma, az ukrán forradalmi zászló színei: a vörös a vért, a fekete pedig a földet jelképezi. Az ungvári magyar főkonzulátus néhány napon belül visszaállította az eredeti állapotot. Sajnos rövidebb idő után ugyanez újra megismétlődött, de akkor is helyreállították.

A magyar nemzethez köthető emlékművek Trianon súlyos terhe alatt gyakran válnak a vandalizmus áldozatává. Persze, Kárpátalján néhány ukrán emlékművet is megrongáltak, de nem tudok róla, hogy ezek bármelyikét bizonyítottan a magyarság részéről, nemzetellenes szándékkal követték volna el. Szomorúan állapíthatjuk meg, hogy az Egán Edének állított újabb emlékmű meggyalázása inkább a helyi ruszinság és magyarság szembe fordítását, valamilyen viszály szítását sugallja. Csupán reménykedhetünk abban, hogy a jövőben a szobrok, az emlékművek nem szolgálnak nemzetellenes kirohanások céltáblájául. A művészeti alkotások, a történelmi emlékek minden civilizált nép értékrendjében ezek fölé kell, hogy emelkedjenek, szentségként kell rájuk tekinteni.